

ПРЕДСТАВАТА ЗА ДОМА В БЪЛГАРСКАТА ЕЗИКОВА КАРТИНА НА СВЕТА

Мария Китанова

Резюме. Статията представя концепта *дом* в българската езикова картина на света. Концептът *дом* и концептът *семейство* са тясно свързани. Създателите на дома са мъжът и жената. Жената е „душата на дома“, а домът е „крепостта на семейството“. Мъжът създава материалните блага и сигурността на дома. Концептът *дом* е представен през призмата на лексикографията, паремиялогията, а също и чрез художествени и публицистични текстове. Направени са анкети.

Abstract. This article examines the concept “home” in the Bulgarian picture of the world. The concepts of “home” and “family” are related to each other. The human agents that establish through their bond home as their abode are the man and the woman. The woman is the “soul of the family” and the house is a “fortress of the family”. The man creates the material basis of the family and ensures its safety. The concept of “home” is discussed from lexicographic and paremiologic points of view and according to its ways of usage in proverbs and literary and mass media texts, as well as through administering a questionnaire specially developed for this purpose.

Keywords: concept, home, picture of the world, lexicography, proverbs, fiction.

Моят дом е моята крепост.

1. Увод

Концептът е динамична ментална структура, по-сложна от значението, която съдържа понятийна, ценностна, оценъчна, културно-фонова информация, съдържаща се в лексиката на всеки отделен език, и имащ когнитивна същност. При него се наблюдават двустранни отношения между езика и съзнанието. Концептът обхваща както денотативното, така и конотативното

съдържание на лексемите, отразяващо представата на носителите на дадена култура за явлението с цялото многообразие на неговите асоциативните връзки. Той е представен в различни знакови форми (в лексеми, устойчиви словосъчетания, различни дискурси и т.н.). В структурата на всеки концепт се откриват понятийно-съдържателни признаци, които се извяват на основата на анализ на дефинициите, направени в тълковните речници на ключовите лексеми, представящи концепта (Валеева 2010: 10–20; Маслова 2006: 42, 59).

Концептът *дом* е един от най-важните във всяко етническо ментално пространство. Той е базов и ключов и предава спецификата на мисленето на всеки народ.

Обект на предложеното изследване са езиковите единици, представящи концепта *дом* в български език, а предмет – концептът *дом* като фрагмент от българската езикова картина на света.

Основната задача, която си поставяме, е да представим лексико-семантичните експликации на концепта *дом* на лексикално, фразеологично и паремиологично равнище, а също и да се опишат особеностите му в някои текстове от българската художествена литература и от съвременната преса. За цялостната характеристика на концепта *дом* се използват и два вида анкети – асоциативни и анкети със затворен отговор. По този начин се характеризират когнитивните признаци на концепта, формиращи неговата структура в българската езикова картина на света.

За целта в работата са използвани следните методи: описателен, свързан с интерпретация, обобщение и класификация на анализирания материал, а също и комплексен метод на концептуален и лингвокултурологичен анализ.

„Домът е място за живеене на човека, символ на семейното благополучие и богатство, пространство на много календарни семейни обреди. Домът се противопоставя на външния свят и затова е обект на много календарни и магически обредни действия и ритуали, които се извършват, за да го защитят от зли сили. Особено значение в него има прагът, през който се осъществява контактът с „чуждото“ пространство. Огнището е организиращ център на дома, символ на духовното и материалното единство на живеещите в него членове на семейството (Славянские древности 1999: 116–117). Огнището е сакрална ценност в традиционната представа на българите за дома. Не случайно на полски думата *ognisko* има значение – ‘огнище, дом, жилище’.

Основната опозиция в представата за дома е **вътрешно – външно**. Тя е свързана с другата признакова и концептуална опозиция **свой – чужд**. Домът образува самостоятелно затворено пространство в пространството и се възприема като вътрешност в пространството (Байбурин 1983: 11–12).

Ако се опитаме да намерим антоним на лексемата *дом*, ще срещнем редица трудности. По тези причини смятаме, че е добре да приемем „**не-дом**“, което обхваща всичко извън дома, а в традиционната култура на българите – и извън двора. Това може да бъде улица, поле, гора, планина, вода, площад и т.н., което очертава опозицията **принадлежащ на дома – непринадлежащ**

на дома; принадлежащ на културата – непринадлежащ на културата (питомен/див).

Въпреки че дворът, от една страна, се възприема като част от вътрешното пространство, в традиционната българска култура той също може да служи за място, където се появяват някои зли сили. В речника „Славянские древности“ е отбелязано, че дворът е „оградено място около дома, включващо стопанските постройки и осмислено като част от усвоеното домашно пространство“ (Славянские древности 1999: 31). Ако в дома за граници между вътрешното и външното служат стените, то за двора това е оградата. Тя защитава „своето“ и своите от „чуждото“.

В Български етимологичен речник (БЕР) за *двор* е отбелязано значението – ‘оградено място около къща или сграда’. Интересно е диалектното название *предвóрям* с начално значение ‘опитомявам’, което е част от опозицията **питомен – див**. Лексемата двор е сходна с *дверь* – ‘врата’ (БЕР 1971: 327). А вратата е граница между вътрешното и външното пространство, между дома и всичко, което наричаме **не-дом**. В старобългарски се срещат думите *срѣдѣдвориѣ* и *прѣдѣвориѣ* със значение ‘вътрешен двор’. Така че в българската традиционна култура домът включва и двора. И все пак извън стените на дома, в двора могат да се появяват зли сили. Неслучайно за някои от тях в някои диалекти срещаме лексемите *однатворни*.

2. Лексемата „дом“ през призмата на лексикографията

Концептът *дом* има голямо значение като културна константа в българската картина на света. Той е изразен в езика със значително количество лексикални и словообразователни единици, с фразеологизми и паремии, в чиято семантика се откриват важни за българската култура концептуални признаци. Ключови лексеми, репрезентиращи концепта *дом* в български език, са: **дом, къща, бащино огнище, роден дом, бащин дом**. В съвременния български език още: *жилище, квартира, покрив, домашен кът, гнездо, пристан*. В пресата се срещат и *имение, дворец, сарай* за голяма къща на много богат човек.

В Старобългарския речник (СР 1999: 422) лексемата се среща със следните значения:

Домъ 1. Дом, къща, жилище; 2. Църква, храм домъ вожи; домъ господень; 3. Домочадие челяд, семейство весь домъ его; Домъ (Зогр. Мар. Асем.) домови – към дома, *домовитъ човекъ* – ‘домовладика, домоначалник’; *господинъ домоу* – ‘собственик на дом’.

В речника на Найдено Геров четем: *Дом* 1. къща, дом; 2. всичките въщици – челяд, семейство; 3. покъщнина, домакинство; *Какво са по дома, по дома?* (Как са домашните ти?) (Геров 1975: 450).

В Речник на българския език (РБЕ 1984: 253) са отбелязани следните значения на лексемата **дом**: 1. сграда или апартамент за живеене на отделно

семејство *Тук е нашият дом. Располагам се като у дома си*; 2. покъщница, домаќинство *Сбирам дом и кџа*; 3. семејство, род; 4. роден кџт, родина *Искам да се завърна у дома си*; 5. учреждение или заведение за општествени нужди *Детски дом, Почивен дом, Публичен дом, Поправителен дом, Игрален дом, като у дома си*.

Среща се и наречието *домà* (у дома) със значениe – ‘в своето жилище или при семејството си’: *У дома има гости. Да идем у дома. Ожени мома да не е дома. Ја, стани сестро, дома да идем* (нар песен).

При Найдeн Геров значението ‘семејство’ е второ, а в *Речник на българскиот език* и в *Старобългарски речник* – трето. Но тоа значениe на *дом* се открива във всички посочени тџлковни речници.

От лексикографските данни е видно, че в българскиот език представата за дома е свързана със семејството, тој е организација на „втрешниот свят“ на човека, центџр на интимниот човешки свят, едно усвоено „своe“ втрешно пространство и е част од бинарната семантична опозиција „свој – чужд“, во која се пресичат и други опозиции како **втрешно – вџншно, добро – зло, хубаво – нехубаво, чисто – нечисто**. Домџт и семејството са едно цяло. Словосџчетанијата *старчески дом/дом за стари хора, детски дом, дом за сираци, културен дом, публичен дом* са свързани със социална функција (група од хора, които се карактеризираат със специфични особености – вџзрастни, сираци).

2.1. Словообразователни деривати

домовно – ‘с цялото семејство’, *домороден* – ‘којто е роден у дома си’ (РБЕ 1984: 268); *домитен* – ‘којто живее добре во кџци’ (Раяновци, Белоградчишко);

домочаден – ‘семеен’;

домочадец – 1. член на семејство; 2. глава на семејство, *домочадие* 1. членове на семејство; 2. фамилија (РБЕ 1984: 269);

домовладика – ‘домаќин, глава на семејство или задруга’ (БТР 1973: 174); *домоначалник* – ‘лице, избрано да рџководи изпџлнението на наредби во одделен жилищен дом’ (БТР 1973: 174);

доморасџл – ‘израснал и възпитан у дома, во ограничена среда’ (БТР 1973: 174).

домовен, домовит – ‘којто се грижи добро за семејството си’ (Смолян); ‘заможен’ (М. Тџрново); којто има богат дом, којто се грижи добро за дома си (РБЕ 1984: 266);

домник – ‘кџшовник, стопанин’ (Русе);

домовник – ‘заможен стопанин’ (М. Тџрновско) *Михо, ти си човек-домовник* (РБЕ 1984: 265), *домаќин* (Ср. Родопи); *Ако си ми годеник, та не ми си домовник; Ако сџм ти главеница, не сџм ти оџце домовница*;

домаќин 1) стопанин на кџща, на дом (РБЕ 1984: 265).

домовен – който има къща (РБЕ 1984: 265);
домовница – домакиня (Плевенско, Шуменско, Разградско, Търновско);
домошар, домошарка, домосед, домоседка, домовница – ‘който обича да си седи у дома’ (Софийско) (Геров 1975: 331);
домосед – ‘който обича да си седи вкъщи’, домошар (РБЕ 1984: 268);
домошарувам – ‘тършувам из къщи’ (Търновско);
домородство – ‘семейство’ (БЕР 1071: 410);
домороден – ‘който е роден на дадено място’ (РБЕ 1984: 267);
домопритежател – ‘който притежава дом, къща, жилище’ (РБЕ 1984: 267);
домазет – ‘зет, който живее при родителите на жена си; *приведен зет*’.

В българските диалекти се срещат следните семантични еквиваленти на *домазет*: *заврън зет* (Софийско); *заврен зет* (Кюстендилско, Самоковско); *вòдник, домазет, зет на ѝжу, зят на вòда, зет на къща, наврян зет, прìводък, прìходък, приходàльник, пришлèц, прìзети, прìзетък, на прìвод*.

Всички те разкриват семантика на движение отвън навътре. От чуждия социум към семейството.

домоткан – ‘който е тъкан в къщи’;
домостроител – ‘строител на къщи’. Домостроителен комбинат;
домоуправител – ‘лице, натоварено да води домовата книга в жилищен дом’ (БТР 1973: 174);
домочадие – ‘децата в едно семейство’ (РБЕ 1984: 270);
бездомен, бездомник, бездомница – ‘който/която няма дом’ (БЕР 1971: 410);
домакинство – ‘дом, къща с всичката покъщнина с нея’ (Геров 1975: 331);
домакин – ‘този, на когото е къщата, стопанин, сайбия’ (Геров 1975: 331);
домакиня – 1. стопанка на дом. *Домакиня дома шета*. 2. жена, която се намира в собствения си дом по отношение на своите гости; 3. жена, която се занимава само с домакинството си (РБЕ 1984: 257);
домакинство – ‘дом с цялата покъщнина’. *Тя се грижеше за всички и подреждаше цялата покъщнина* (РБЕ 1984: 250);
домакинствам – ‘извършвам домашна работа’ (РБЕ 1984: 250).

В диалектите – *домакин* (БМ 1994: 103), *стопан* (Валовишко, Охридско), *сайбия* (Велеско) – ‘дух на прародител, пазител на дома и семейството’; Българите и сърбите вярват, че съществува дух – покровител на дома, който обикновено е починал прародител. Тази представа свързва различните поколения в едно семейство.

домашен – 1. това, което е от дома, от къщата; 2. този, който е направен у дома. *Ние ядем домашен хляб, домà месен, не купуваме*; 3. свой, домашен. *Ние сме си домашни; Домашен обирач е по-страшен от външен* (Геров 1975: 331);

домашен – 1. който се отнася до дом; 2. което е за носене вкъщи; 3. приготвен в дом. *домашно сладко* (РБЕ 1984: 260);
домашната // *по домашному* – 1. като у дома си; 2. както в едно семейство (РБЕ 1984: 261);
домашност – 1. интимност 2. дом, семейство (РБЕ 1984: 261);
домочаден – ‘семеен’ (РБЕ 1984: 270);
домочадец – 1. член на семейство; 2. глава на семейство (РБЕ 1984: 269);
домочадиe – 1. членове на семейство; 2. фамилия (РБЕ 1984: 269);
домувам – ‘създавам дом’, в етимологичната фигура *дом домувам* (РБЕ 1984: 271);
бездомен – ‘който няма дом’.

Всички словообразователни варианти с малки изключения подчертават неразривната връзка на дома със семейството и интимността. Те са лявата част от опозицията **вътре – вън**.

Срещаме и фразеологизмите: *развалям дом* – ‘развалям семейство’ и *събирам дом* – ‘създавам семейство’ (РБЕ 1984: 253), *по домашному* – 1. Като у дома си; 2. Като в семейството (РБЕ 1984: 261) и съчетанията: *детски дом* – ‘дом за деца в неравностойно положение’; *публичен дом* – ‘място за организирана проституция’; *културен дом* – ‘място за извършване на културна дейност’; *дом за стари хора, старчески дом* – ‘място, където живеят самотни възрастни хора’; Доскоро по вратите на къщи в провинцията се виждаха табелки с надпис *образцов дом*, означаващ, че този дом е добре поддържан и семейството в него живее добре.

Срещат се и словосъчетанията: *бащин дом, роден дом, родителски дом, вечен дом*. Семантичен еквивалент на *бащин дом* е метонимията синекдоха *бащино огнище*. В стб. език *отъць* означава ‘баща’. *Отъчина* е ‘родно място, отечество’, а прилагателното *отъчь* е със значение – ‘бащин’ (*отъкъ*). Слово-съчетанието *вечен дом* означава ‘гроб’. То се свързва с представата на традиционния българин, че гробът е дом за починалия. Понякога в определени части на България се поставят къщички с прозорче върху гроба, за да може починалият да вижда близките си. Тези къщички се наричат: *къща* (Родопи), *куќя* (Охрид), *мрътовска къща* (Странджа). В много райони на страната в гроба се поставят и предмети, необходими за починалия. За разлика от всички останали случаи, в които домът е вътрешно, усвоено пространство на семейството, *вечният дом* е пространство, в което починалият е сам, той е напълно и завинаги отделен от семейството си.

Думата *семейство* също е твърде стара. Тя съществува в стб. *сѣминъ* ‘*ἀνδράλοδος manсіrium*’, *сѣмина* collect. ‘*ἀνδράλοδα manсіρια*’, със значение в староруски – ‘челяд, домочадие, роби’, ‘семейство’, а *сѣминъ* – ‘работник, слуга, домочадец’. *Домочадец* означава както ‘член на семейство’, така и ‘глава на семейство’. Трубачов приема, че суфикс –*m*, който лежи в основата на думата (-heim) е със значение ‘дом, семейно огнище’ (Трубачев 2006: 165). Неслучайно в някои български диалекти (Момчиловци и Виево, Смолянско)

за роднини срещаме думата *вътрешни ъра*, а за не-роднини – *вънкашни ъра* (вътрешни хора и външни хора). Навсякъде, където става въпрос за родство и семейство, опозицията **свой – чужд** има и пространствен аспект. Този аспект е свързан и с опозицията **вътре – вън**.

Трубачов предполага, че старо название на група родствени, свои лица е имала най-вероятно и думата *свобода* от стб. *своѡда*. На руски тя е *слобода*, на сръбски *слобѡда*, на словенски *svoboda*, на чешки *svoboda*, на полски *swoboda*. Трубачов открива в думата основата (*своб-*), стб. *своѡѡство*, която според него е производна от местоименната основа *сѡе-* ‘свой’ със суфикс *bh-*, често със значение ‘род, свои, роднини, съплеменници’. Според него суфиксът *-o(da)* е характерен за събирателните съществителни и първоначалното значение на думата *свобода* е ‘съвкупност от заедно живеещи роднини, свои’. Известно е значението на думата *свобода* в руски: означава ‘селище, население’, а в полски *śloboda* означава ‘неголямо селище’ (Трубачев 2006: 170).

Освен лексемата *дом* със същото значение се употребява и лексемата *къща*.

В речника на Н. Геров за *къща* срещаме следните значения:

Къща 1. дом, жилище, живелище за хората *Селска къща, Къща в земята*. 2. стая в къща, в която е огнището *Глядам върта къща. Къща без покрив не бива* (Герв 1976: 447).

В Български тълковен речник: *Къща* 1. сграда, постройка, в която живеят хора; *Двуетажна къща*; 2. обстановката, в която живее едно семейство, едно домакинство; *В тази къща нищо не е наред*; 3. съвкупност от лицата, които образуват едно семейство, едно домакинство. *Камен няма в мойта къща зет да се натика* (БТР 1973: 405).

Ясно е, че в двата речника съвпада само първото значение – ‘сграда, постройка, в която живеят хора’. При Н. Геров второто значение – ‘стая в къща, в която е огнището’ отсъства от съвременните речници. Както вече беше отбелязано, огнището е сакрално място в дома. В българската традиционна култура огнището има важна функция като сакрален център на дома. Не случайно съществува синекдоха – *бащино огнище* като синоним на *дом* и на *родина*.

Словообразователни деривати:

къщен – ‘който е свързан с къщата, домашен’. *къщна врата. Къщната работа не се свършва* (БТР 1973: 405);

къщица – ‘малка къща’ (БТР 1973: 405);

къщовник /къщовница /къщник – ‘който се грижи и гледа добре къща, домовник, приносник’ (БТР 1973: 405);

къщовничество – ‘качество или проява на къщовник’ (БТР 1973: 405);

къщувам – ‘въртя, гледам, уреждам къща, дом’ (БТР 1973: 405).

Ясно е, че *къща* в повечето случаи е синоним на *дом*.

Ако приемем, че лексемата **дом** е хипероним, то негови хипоними са: *покрив, керемиди, огнище, праг, ъгъл (свой ъгъл)*. Този извод се налага и от

значението на паремииите и фразеологизмите: *Имам / нямам покрив / керемидата над главата си. Бащино огнище – топло пепелище. На жената уреда е до прага, извън прага – на мъжа е.*

2.2. Фразеологизми

Вися на чужда врата – ‘Прехранвам се, препитавам се с работа като ратай при някого’. *Страдаше, че най-голямото ѝ момче яде чужди хляб и виси на чужда врата* (ФРБЕ 1974: 159).

На чужди врата съм (ФРБЕ 1974: 159).

Въртя къщата – ‘Занимавам се с цялата домакинска работа’. *Корава и решителна е като мъж – цялата къща тя върти, а чичо Цонко сякаш, че е ратай в къщи* (ФРБЕ 1974: 200).

Да ти не влязва в къщата чужд гвоздей – ‘Да нямаш нищо чуждо в къщата си, защото ще си имаш неприятности’ (ФРБЕ 1974: 246).

Затварям // затворя къщата някому – ‘Унищожавам напълно семейството, рода на някого, не оставам нито един член от семейството му’ (ФРБЕ 1974: 361).

Изгарям // изгоря къщата на някого – ‘Причинявам голяма неприятност, щета за семейството на някого, докарвам му нещастие; съсипвам’. *Ще ни изгориш къщата, чумата да те поразии, макар!* (ФРБЕ 1974: 396).

Изгарям / изгоря чергата. Запалвам (запалям) / запаля (подпалвам / подпаля) къщата (ФРБЕ 1974: 396).

Изнасям от къщи думи – ‘Разказвам на други хора за онова, което се говори и върши в къщи’ (ФРБЕ 1974: 416).

Имам / нямам керемидата над главата си – ‘Имам / нямам собствено жилище’. *Годиии наред аз отделям от залъка си, за да имам керемидата над главата, а те, комунистите, да дойдат утре да ми я вземат!* (ФРБЕ 1974: 519).

Покрив над главата си (ФРБЕ 1974: 519).

Къщно пиле – ‘Човек, който по-голямата част от времето си стои у дома си, който не обича да излиза от къщи’. *Какво ще ходя навън да се блъскам из света и да мръзна. Аз съм къщно пиле.*

Домашно пиле (ФРБЕ 1974: 555).

Аврамов двор – ‘семейство, къща, където постоянно има гости, които преспиват и биват гощавани; много гостоприемно семейство’. – *Така ли се влиза?...Тука да не е Аврамов двор?* (ФРБЕ 1974: 79, 107).

Среща се и **разтури къща** за жена, която разваля семейства.

В повечето фразеологизми домът (къщата) се свързва със семейството. Той е място, в което живеят близки хора и не се допускат чужди. Живеенето в чужд дом обикновено се приема като наказание. Всичко, което става в дома, трябва да си остане там. Словосъчетанията *изгарям къщата* и *затварям къ-*

щата означават, че се разрушава самото семейство. Причинява се голямо нещастие на хората, живеещи в този дом.

3. Домът през призмата на българските пословици и поговорки

В тази част на статията е направен опит за анализ на пословиците и поговорките само на базата на тяхното обобщено значение (ключова ситуация), без да се прави количествена характеристика и без да се определя вътрешната им форма.

Пословиците (стг. *пароџа* – поговорка, притча, сравнение) са кратки текстове, в които кристализира народната мъдрост и чрез техния анализ могат да се открият специфични черти на народния манталитет. В работата не се отделят пословиците и поговорките, така както е и в англоезичната паремиология, и по тези причини не се спираме специално на опитите да бъде дефинирана разликата между тях (Пермяков 1975: 255; Жуков 1991: 11–12; Левин 1984: 119).

От позицията на лингвистите пословиците са едновременно текст и знак. Пермяков изказва мнение, че като езиков знак пословиците се отнасят към лингвистиката, а като текст – към фолклора (Пермяков 1975: 250–251). Според Гвоздев (Гвоздев 1983: 13) те са най-сложното образувание, което представя езиковия знак. Като такъв пословиците и поговорките са средство „за моделиране на известен фрагмент от опита и знанията“ (Иванова 2006: 25) и имат значение и вътрешна форма. Редица автори (Grzybek 1994: 35–37; Yankah 1994: 130; Сърл 1990: 322) подчертават, че пословиците могат да бъдат анализирани само в контекст, тъй като голяма част от тях представят метафори. В този смисъл значението на пословиците се разглежда „като концептуално изображение на определен участък от света“ (Иванова 2006: 27). Концептът *дом* в българската паремиология се реконструира чрез семейството и по-специално чрез качествата на някои негови членове. В работата се анализират пословици и поговорки със следните ключови компоненти: **дом, къща, бащино огнище, хрубелница, жена, мъж, мъж и жена**. При това изследване търсим **само ключовите ситуации**, т.е. обобщеното значение на паремиите, отразяващо устойчиви традиционни схеми на поведение, свързани с определено **ключово понятие** – важен и специфичен ключ, културно значим, устойчив и в случая – служещ за разбиране на народния манталитет (Зализняк, Левонтина, Шмелев 2005: 17), дефиниран като „интегрална характеристика на хората, живеещи в конкретна култура, която позволява да се опишат вижданията им за обкръжаващия свят и да се обясни специфичната им реакция на него“ (Дубов 1993: 20). Манталитетът, проявяващ се в пословиците, наричаме **паремиологичен манталитет**, тъй като те са своеобразно хранилище на стереотипи в мислите и поведението, които са приложими в множество ситуации. Що се отнася до паремиите, една част от тях се отнася към манталитета на опреде-

лен народ, а други – не (Телия 1996: 253). Така че манталитетът на един народ включва не само етноспецифични черти, но и определени общочовешки черти и се очертава в няколко основни момента: в избора на самите пословици като езиков знак; във връзката между значението на пословиците и тяхната вътрешна форма; в количествената характеристика на елементите, от които се конструират съответните фрагменти на паремиологичната картина на света.

Очакван резултат от изследването е очертаването на **етнокултурните доминанти**, свързани с представите за **дома**, отразени в българската традиционна култура. За тази цел е направена представителна извадка от съответни български източници. От тази извадка е създаден корпус, който ние анализираме.

В българските пословици концептът **дом** е изразен със следните ключови компоненти: *бащино огнище, дом, къща, домовник, домовница, домакинство*.

За традиционната култура на българите създаването на дом е много важно и необходимо.

Дето идеш дом бери.

Който не мисли от днес, що ще прави утре, нему нито му е домът, нито му е домакинството със светът.

Родителската клетва е най-окончателното отделяне на **своето** и превръщането му в чуждо. В случая *дом запуспява, дом изкоренява и дом разпилява* означава ‘унищожаване семейството’.

Майчина клетва дом разпилява / дом запуспява.

Бащина клетва запуспява, а майчина – дом изкоренява.

Затова пък родителската благословия може да създаде и да съхрани дома и щастието на детето си.

Бащина благословия къща зида.

Всеки е добре да мисли за дома и семейството си.

Гледай ума му, съди за дома му.

Далеко ходи, но и за дома мисли.

Домовникът у дома си, ергените из плевните – ‘който има дом, трябва да го цени’.

Домът е резултат от качествата на мъжа и жената като основни членове на семейството. Според пословиците особено важна за дома и семейството е жената. Тя е тази, която го създава:

Къща без жена, геран без кофа.

Де няма жена, няма и къща.

Жената е най-скъпата покъщнина.

Къща без жена, стадо без овчар.

*Къщата не стои на земята, а на жената.
Къща без жена и мъж без пари, огън да ги гори.
Къща без жена не е съща къща.
Къща без жена не се върти.
Де няма жена, няма и къща.*

За разлика от нея, мъжът няма такова значение за уреждането на дома.
Мъжът е гостенин (гост) в къщи.

Ключовата ситуация **умната и работната жена създава дом** срещаме в следните пословици.

*Хубавина пазар бере, ум кука бере.
Дома домица, вредна вредница.
Грозна булка дом бере, а хубава – сбор бере.
Гизда къща не гизди.
Хубост къща не крепи.
Жена работница, ноще ѝ свете къщата.
Както може да направи дома си, жената може и да го унищожи.
Жената къща отваря, ама и затваря.
Мързеливата жена къща запустява.*

Семантичен паралел на тези пословици срещаме и в Библията:
Мъдрата жена урежда къщата си, а глупавата я съсипва с ръцете си
(Библ. Притча 14.1).

В част от тези пословици работната жена е противопоставена на мързеливата. Явно хубостта не се цени в традиционните общества. Важно е жената да е умна, мъдра, работна и отговорна. Тези качества се ценят, защото нейната роля за уреждане на дома и грижата за семейството е огромна.

Разбира се, мъжът има основна роля за поддържането на дома, главно с това, че създава материалните блага, които са необходими за живота на семейството. Освен това той е връзката на семейството със социума, с това, което е извън дома.

*Мъжът е вкъщи главата, а жената – душата.
Мъжът къщата държи, а жената я краси.
Ако влизаш с празни ръце в къщи, не та познава жената.
Ако влазаш с празни ръце в къщи, не са имай мъж същи.
Върти ли се къща с една ока брашно?
Клисав мъж къща не гледа (не върти).*

В дома на традиционния българин има ясно изразена йерархия поради патерналистичния характер на това общество. Мъжът е глава на дома и основна фигура в семейството. Той поддържа неговото материално благополучие.

За да съществуват домът и семейството, жената трябва да знае своето място. Нейната роля е в семейството и **у дома**. Пространството на дома е

ограничено с неговия праг, който е гранична линия между **своето** и **чуждото**. Жената трябва да се грижи за **своето**, а това са домът, децата и семейството.

*На жената уреда е до прага, извън прага – на мъжа е.
Жената е къщна куковица.*

В семейството има строга йерархия. Само единият от съпрузите може да бъде водещ. Обикновено това е мъжът, но понякога може да бъде и жената. Нужни са компромиси, за да съществува семейството.

*Два петля на едно огнище не пеят.
Два камика като се търкат, единият трябва да е по-мек.
В една къща двама господари не биват.
Един петел на десет кокошки седи, та ти ли на една жена не можеш.
Тя е люта, аз съм кротък, ще поминем.
Къща се с инат не върти.*

Последните пословици са метафорични. Ключовата ситуация **мъжът е водещ в семейството** има семантичен паралел в Библията. *Голям срам е, когато жената преобладава над мъжа* (Сир. 25.24).

В пословиците за дома също се разкрива опозицията **свой – чужд**. В тях ясно се откроява ключовата ситуация: **домът е свое, оградено пространство и в дома не бива да се допускат чужди**. В дома си човек се чувства свободен. Колкото и беден да е един дом, важно е да бъде свой. Дори смъртта не е така тежка, ако човек е при семейството си.

*Ако да е и хрубелница, тя е моя хрубелница.
Бащино огнище – топло пепелище.
Дома и да се мре, не е зле.
Своя къщица, своя свободица.
Който умре в къщи, по му е малък товара (кахъра).
У дома си прави, каквото искаш.
Домашна вечеря по-лесно се претурия.
Върти ми се къщата – чевердисвам се.
В моята къща няма дим, в нея няма и свада.
Ако си на къщата си, цар си; на къра ни пъдар не си.*

По отношение на опозицията **свой – чужд** традиционният българин е категоричен – домът е **своето** пространство и **своите** близки, в **своя** дом той е сигурен и се чувства добре. Всеки труд, дори минимален, е важен и необходим на дома.

Един гвоздей да имаш, къщата е твоя.

В чуждата къща човек не може да се чувства добре и чуждият не може да поддържа дома добре. За него трябва да се грижат хората от семейството.

*В чужда къща си не простирай краката.
Да ти не влезва в къщата чужд гвоздей.*

Едно око домакинско (господарско) свършива (струва) повече от две ръце слугински.

Един снопец цяла къща държи.

Този, който не държи на дома и семейството си, много често остава без него. В традиционната българска култура безотговорното отношение към дома и семейството не се приема.

Домакин, ама дом няма.

Къщата му гори, пък той песен пей.

На гости драг, о в къщи враг.

Заизрежда наред от къща в къща като циганка.

Канил гости, няма го вкъщи.

Българинът знае добре, че за да съществува домът, необходими са много грижи.

Къща без покрив не бива.

Керемидите на къщата тежат, ама я и покриват.

Кога е дъждовно, къщата не се покрива; кога е ясно, не капе.

Кръпеж къща държи.

Къща имам (ми е) на главата (си).

Да бе добро къща и вълкът би си направил.

Домът трябва да се създава навреме.

Кучето зиме се кани да си прави къща, а лете забравя.

Кучето сяка зима се мръзне и си прави къша напролет.

Домът е затворено, свое пространство. Това, което става в него, не може да бъде изнасяно навън. Дискретността запазва дома и семейството от чуждите.

Къща без кавга (без дим) не бива.

Къща гори, дим не пуша.

Домашния пазар на чаршийски не приляга.

Който си няма в своят дом неволя, нека търси у чужд дом веселия.

Къща язилница.

За да се поддържа един дом и едно семейство, са необходими средства. В българската традиционна култура преобладава мнението, че богатият дом е добър дом за живеещите в него. Добре уредената къща също се цени много.

Къща от имот са не съсива.

Много стока къща не съсива.

Къща, да я шибнеш, ще тръгне, т.е. стъкната.

Колкото и важно да е да създаде човек свой дом, той трябва да работи за него честно. Носителят на традиционна българска култура е убеден, че грехът разрушава семейството.

Който с неправда проболерява, скоро му домът запустява.

Домът не е вечен. „Вечният дом“ е нещо различно: в традиционната култура на българина той е противопоставен на истинския дом – с определеното място за него и с факта, че там човекът е сам, той е напълно отделен от семейството си.

Днес у дома, утре в гроб.

Концептът **дом** е ключов при реконструкцията на концепта **семейство**. В голяма част от българските пословици домът и семейството са синоними. Домът се възприема като център на семейното пространство – **своето**, което е противопоставено на **чуждото**. Неслучайно в български, както и в други езици, често срещана е пословицата: *Моят дом е моята крепост*. Реконструкцията на концепта **дом** в паремиологичната картина на света се разкрива чрез следните ключови ситуации:

българинът се стреми да създаде дом
домът и семейството са едно цяло
в своя дом е сигурно
за дома трябва грижи
за дома и семейството жената е важна
семейството и домът не могат без жената
умната жена създава дома си
мястото на жената е вкъщи.
във всеки дом има правила
в своя дом човек е свободен
в своя дом всеки се чувства добре
в своя дом и смъртта е лека
в дома е нужно разбирателство
разбирателството е резултат от строга йерархия
домът е отражение на ума на тези, които са го създали
за дома дискретността е важна
домът иска грижи
мъжът е опора на дома
мъжът е основа на дома
мъжът е главата на дома
мъжът е отговорен за дома и семейството
мъжът издържа семейството
жената създава уют и топлина
тя е душата на един дом.

Концептът **дом** се оказва ключов за българската паремиологична картина на света. Българските пословици и поговорки разкриват връзката на човека с дома, със семейството, с роднините, с миналото и прародителите. В тях се очертават следните основни концептуални признаци: Домът е равен на

семейството. Домът е пространството на семейството. В него са своите, вътрешните, близките. Домът се създава и поддържа от най-важните членове в семейството – жената и мъжът. Жената е тази, която го устройва. Тя възпитава децата. Нейната роля е в усвоеното пространство – „до прага“. Жената създава интимност и уют. В дома има строга йерархия на отношенията. Мъжът преобладава над останалите членове на семейството. Мъжът е връзката между социума и вътрешното, усвоеното пространство, наречено дом и семейство. Къщата става дом, ако хората, които живеят в нея, се обичат. За семейството са нужни любов, уважение, спокойствие, разбирателство и материално благополучие. Разрушат ли се отношенията между живеещите, се разрушава и самият дом. За да се поддържа домът, са необходими усилия.

4. Домът през призмата на анкетните данни

При 30 обработени анкети с избираем (затворен) отговор се наблюдават следните значения на лексемата *дом*: семейство – 14; жилище, в което живее семейство – 11; апартамент, в който може да живее всеки – 5; къща с двор – 4.

Значения на лексемата *семейство*: мъж и жена + децата им и техните родители – 14; хора, които са свързани кръвно – 9; мъж и жена, които са сключили брак – 5; хора, които живеят заедно под един покрив – 4; хора, които се обичат – 2.

Значения на лексемата *двор*: къщата и дворът са едно цяло – 19; не мога да преценя – 7; нещо, което е извън къщата – 4; по-голям от къщата имот – 1.

При обработени 40 асоциативни анкети се наблюдават следните резултати:

За лексемата *къща*: дом – 12; семейство – 9; двор – 6; спокойствие – 5; уют – 4; крепост – 3; цвете – 3; голяма – 2; градина – 2; любов – 1; бяла – 1; дърва – 1, прозорци – 1; провинция, баба – 1; животни – 1; супер – 1; баба, дядо, куче – 1;

За лексемата *двор*: растения – 7; цветя – 6; трева – 5; зелен – 5; къща / къщичка – 4; куче – 3; дървета – 2; градина – 2; голям – 1; преден – 1; игра – 2; люлки – 1; пролет – 1; красив – 1; почивка – 1; площадка – 1; праскова – 1; липа – 1.

При обработката на 10 асоциативни анкети за лексемата *дом* наблюдаваме следните резултати: семейство – 5; къща – 3; топлина – 3; покрив – 1; крепост – 1; спокойствие – 1; удобство – 1.

За *жилище*: дом – 6; къща – 4; апартамент – 2; семейство – 1; спокойствие – 1; уют – 1.

От направените и обработени анкети е видно, че най-често срещаното значение на лексемата *дом* е ‘семейство’, второто – ‘жилище, в което живее семейство’. Най-често повтаряното значение на лексемата *семейство* е ‘хора, свързани кръвно’, след това – ‘мъж, жена, децата им и техните родители’; ‘мъж и жена, които са сключили брак’; ‘хора, които живеят заедно под един

покрив'. Има два отговора, че семейството са хора, които се обичат. Неслучайно думата *домашиност* означава 1. интимност; 2. дом, семейство (РБЕ 1984: 261).

За голяма част от анкетираните дворът и къщата са едно цяло. Малка част от анкетираните смятат, че дворът е нещо, което е извън къщата. Дворът се свързва с растения, дървета, цветя и куче. Такава представа съответства на традиционната българска култура, в която представата за двора и неговото място е двойствена – той е част от усвоеното пространство, но все пак е и извън него и може да бъде място, в което се появяват зли сили, наричани в диалектите *вонкашни / однатворни*.

От асоциативните анкети става ясно, че най-често лексемата **къща** се асоциира с дом и със семейство. На трето място – със спокойствие. Има 3 отговора, че къщата е крепост, което се свързва с пословицата „Моят дом е моята крепост“. Тази пословица има универсален характер и е характерна за всички европейски народи. Но, както подчертава Телия, манталитетът на един народ се състои от специфични и универсални черти.

5. Домът в българската художествена литература

В тази част на студията ще разгледаме представата за дома в произведението на Елин Пелин „Гераците“, в стихотворението на Христо Ботев „На прощаване“, в стихотворенията на Иван Вазов „При Рилския манастир“ и на Димчо Дебелянов „Да се завърнеш в бащината къща“, в цикъла на Хр. Смирненски „Зимни вечери“, в разказите на Й. Йовков „Божура“ и „През чумавото“. Изборът е направен така, че да се разкрият различни авторски интерпретации на представата за дома.

Елин Пелин (1977: 5–7)

„Неговата голяма и бяла *къща*, в която живееше многолюдното му семейство, беше на лично място сред селото, виждаше се отдалече и отдалече личеше, че е чорбаджийска. Всред широкия *двор*, в който можеше да се смести една махала и който околоръст бе ограден като кале с бели зидове, се издигаше високо и право като стрела самотен кичест бор, единственият бор в цялата околия Той бе донесен като малко борче от светите Рилски гори и посаден тук в незапомнени времена от прадедите на Гераците. Това бе тяхното семейно знаме, с което се гордееха. Под неговата света сянка бяха отраснали няколко поколения. Под нея бяха преживели последните си дни много старци от рода им. Синовете и снахите на Герака, под главния негов надзор, гледаха *къщата* и вършеха полската работа, подпомагани от двама млади ратаи и от стария Матей Маргалака. Баба Марга и *вкъщи* беше пълна господарка“.

„Но на пролет баба Марга се помина съвсем ненадейно. Заедно с нея от *къщата* на Гераците изчезна добрият и строгият дух, който държеше всичко

в ред. В къщи изпълзяха като змии, незнайно откъде, сръдни, недоразумения, крамоли и отровиха мекия домашен покой, сладко сгряван толкова дълги години от любогрейната топлина на общото огнище. Те шетаха из къщи начумерени и фучаха като змии“.

В своята повест Елин Пелин представя традиционното виждане за дома и семейството. Примерите от повестта „Гераците“ показват, че *къщата / домът* е място, в което живее задружно и голямо семейство. В нея в началото на повестта има ред, „любогрейна топлина“ и уют. Тази къща, оградена с висока бяла ограда, прилича на крепост (кале). В дома най-възрастната жена (баба Марга) е пълна господарка. Тя поддържа „мекия домашен покой“ и „строгия ред“. След нейната смърт обаче изчезват много бързо редът, спокойствието и топлината. Това разрушава семейството и защитеното пространство, наречено дом. Домът от крепост се превръща в дом на разрухата. Дори символът на рода, който е спойката между поколенията, е унищожен.

Йордан Йовков (1983: 257–267)

„На другия ден всеки мислеше съседа си за молепсан от чума, затваряше се в *къщата* си и здраво залостяше вратите. Спотаиха се всички и само чакаха да чукне клепалото за умряло или да се вдигне плач в някоя *къща*“.

„Същият тоя прах покриваше *къщи*, дървета и улици, тъй че всичко беше потъмняло и сиво, каквато беше и изсъхналата земя“.

„Скоро такива огньове пламнаха във всяка *къща*“.

„Първо това си го казаха помежду най-близките съседи, после премина от махала на махала и не след много време четирма старци, избрани от цялото село, отиваха вече към *къщата* на Хаджи Драгана“.

„Из пътя старците позабравиха за чумата и мислеха как ще влязат в *къщата* на Хаджи Драгана. И когато старците стигнаха пред тежките, обковани с желязо порти на Хаджи *Драгановата къща* и дядо Нейко, муфтарят, почука на мандалото, всички други сложиха ръце на патериците си и потопиха очи в земята“.

„Обичай беше да се плаче, когато булката напуща *бащината си къща*“.

Йордан Йовков (1983: 188–200)

„Тя тичаше по съседните *къщи*, размиваше старците, играеше с децата, влачеше след себе си въздишките и запалените погледи на младите цигани“.

„Божура обичаше да отива в тая *къща*“.

„Това я зарадва, отлепи се от дуvara и си тръгна към *къщи*“.

„Току под чердака, на който стоеше, беше *къщата* на Божура“.

„И тя се обърна, метна косите си назад и забърза към *къщи*. Но никога той не минаваше вече покрай *къщата* на Хаджи Вълка. Стоеше на чардака и гледаше все към двора на Божура“.

„Само да я пуца в *къщата си*, само да не затваря вратите си за нея!“.

„Плачът идеше от *къщата* на Василчо, плачеше майка му“.

В разказите на Й. Йовков лексемата *къща* е *дом*, в който живеят определени хора или семействата им.

В стихотворението „На прощаване“ за дом е употребена синекдохата „бащино огнище“. За Ботев домът е сакрално пространство, място на топлина и скъпи спомени. С него са свързани най-хубавите моменти от живота на лирическия Аз. Бащиното огнище е синекдоха и означава както ‘роден дом’, така и ‘Родина’.

В цикъла „Зимни вечери“ на Христо Смирненски домът е десакрализирано пространство. Той вече не е крепост, в него няма любов, топлина, сигурност и уют. Идеята за бездомничеството се внушава от лексемите *порутени хижи, къщурки, избички*. Домът е нравствено снижен – безпомощна майка и безхлебен баща, които не могат да бъдат опора на семейството.

В стихотворението на Дебелянов „Да се завърнеш в бащината къща“ домът е свое, оградено от пространството, място, където човек намира покой, топлина и любов, той е „пристан“ и „заслон“ от външния свят. Място – спасение. Домът е сакрализиран. В него централно място заема майката. Тя е неговият дух и неговата топлина. Прагът отделя вътрешното пространство от външното. В края на стихотворението е направена връзка между роден дом и Родина.

В стихотворението на Иван Вазов „При Рилския манастир“ се среща осемкратно анафорично повторение на изречението „Сега съм у дома“. В текста обаче представата за *дом* е различна от традиционната. Домът в случая е това, което разбираме като **не-дом** – планината, природата. Връзката, която се прави в стихотворението с *вечен дом*, също е различна от характерната за българската традиционна култура заради мястото, което авторът е избрал.

Съдържанието на концепта **дом** в текстовете от българската литература в повечето случаи съпада с езиковото значение на концепта, в чието ядро откриваме когнитивните признаци като семейство, място, в което живее семейство. Проучването на художествените текстове позволява да се открият онези места, в които концептът **дом** се пресича с другите концепти: **семейство, народ и Родина**.

В текстовете от художествената литература домът и неговите обитатели са взаимнодопълващи се – без обитателите си къщата е празна. Един човек без дом (нямаш покрив над главата) е социално непълноценен (бездомник, бездомен). Домът (семейното огнище) е място, в което се отглеждат и възпитават деца, и се полагат грижи за възрастните членове на семейството. Домът – това е семейството. Доминиращо е физическото измерение – къщата не е дом, ако в нея не живее семейството. В дома всички негови членове се чувстват в безопасност като в крепост (*моят дом е моята крепост*). Само то-

гава той запазва истинската си стойност. Ако се разруши семейството, домът престава да съществува.

6. Домът през призмата на българската преса

Използвани са материали от вестниците: „24 часа“ и „Труд“ от 04.05.2014, 05.05.2014, 08.05.2014; „Стандарт“ от 05.05.2014 и 07.05. 2014; „Знаме“, „Борба“, „Утро“, „Струма“, „Десант“, „19 минути“ от 3.04.2014, 04.05.2014, 05.05.2014, 08.05.2014 г.

Бъдеща юристка осигурява дом на бездомни кучета.

Момиче от социален дом вече учи магистратура.

След края на работния ден прибирате детето от градина (занималня) и пазарувате на път към къщи. У дома едно след друго предстоят приготвяне на вечеря, разтребване, гладене на дрехите за следващия ден. Защо някои растения не искат да цъфтят у дома?

Преди да се усети, тя открила начин да се пребори с кризата и да осигури средства за семейството си, докато стои у дома с детето си.

22-годишна жена и 8-годишната ѝ дъщеря бяха отрити мъртви в дома им в град Джебел, съобщи „24 часа“.

Новата пленарна зала на парламента, която според плановете трябва да се помещава в бившия Партиен дом.

Берлускони започна да изтърпява присъдата си в дом за възрастни хора.

След бурни дебати съветниците увеличиха таксите в Младежкия дом.

Първи частен дом за стари хора отваря врати в село Драгижево.

Перничанин преби звездата от „Стъклен дом“ К. Врачански.

Ентузиастични от клуб „Младежки Парламент“ към Общинския Младежки дом в Русе осъществиха своята акция по случай предстоящия празник – 1 март.

Имах си няколко прякора *вкъщи*, обикновено брат ми ги измисляше, разказа в студиото на bTV Есил Дюран. Затова брат ѝ лепнал прякора „Малката попадийка“, защото често носела *вкъщи* бонбони, сладки и торти, които хората носели в общината.

Къщата на починалия във варненското село Партизанин се подпалила вчера заради забравена запалена цигара.

Столипиново попадна под полицейска блокада вчера. Спецченгета са таршили *къщи* и офиси в ромския квартал на Пловдив, за да търсят дрога. В жилищния район са претърсени общо 10 адреса – 5 *къщи* и 5 търговски обекта.

Разхождайки се по улицата, ще се насладите на едни от най-красивите стари, но реставрирани *софийски къщи*, някои от които – превърнати в изискани ресторанти.

В пресата се използват най-често словосъчетания със значение ‘сграда със социална, културна или политическа функция’: *Дом за артисти и ветерани, Майчин дом, Дом „Майка и дете“*, *ходил в дома в Драгалевци, Профсъюзен дом, в „стъклен дом“*, *дом за възрастни хора, Младежкия дом, приемен дом, социален дом, от дома в Дрен, Карин дом – ‘фондация’, дом за медико-социални грижи, старчески дом, частен старчески дом, дом на военноинвалидите, Белия дом, Партиен дом.*

Среща се и значението „място за живеене“: *блъскал врати в дома си, останан без дом, без дом, собствения му дом, напуска дома си, палят домове, в дома си, дом-мечта, къщата си, вкъщи.*

Лексемата *къща* се използва като синоним на *дом*. *Вкъщи* е равно на *у дома*. Изключение правят *Червената къща, Жълтата къща* (за ЦУ на БАН).

В социален аспект домът е затворено пространство, което отделя обитателите му от света около тях. За да бъде наречено така, е необходимо в него да са създадени условия за осигуряване на специфичните нужди на индивида или на групата: грижа за болни, инвалиди, възрастни хора, сираци. Става въпрос за определени институции. Тези институции обаче са само заместител на истинския дом. Те не създават абсолютно чувство за сигурност у дома, уют, топлина, близост, любов. Обикновено са словосъчетания: *старчески дом, дом за сираци, дом за стари хора*. Словосъчетанията са необходими, за да се уточни каква институция се помещава в съответната сграда. *Публичен дом* е един вид оксиморон, тъй като домът е затворено пространство, в което живеят близки хора, обикновено, свързани кръвно. В примери от типа на: *Партиен дом, Културен дом, Младежки дом, Белия дом, Червената къща, Жълтата къща* става въпрос за сгради, в които се извършва определена дейност – културна, обществена или политическа.

В посочените текстове наблюдаваме следните характеристики – сграда или обществена сграда; социална (група от хора, които се характеризират със специфични особености – възрастни, сираци); функционална (фирма или институция) и културна (културен дом).

Вътрешното пространство на дома огражда човека от външния свят както физически, така и психологически. „Определянето на вътрешното и външното, личното и публичното е относително, но за индивида то се свързва с различни ситуации, които очертават истинските граници на съществуването му“ (Валева 2010: 192). При характеризирането на концепта *дом* се пресичат позициите **свой – чужд, вътрешен – външен, добър – лош, питомен – див.**

Литература

- Байбурин 1983:** Байбурин А. К. *Жилище в обрядах и представлениях восточных славян*. Ленинград: Наука.
- Валеева 2010:** Валеева Д. *Репрезентация концепта дом в русской языковой картине мира*. Автореферат на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Казань.
- Гвоздев 1983:** Гвоздев В. В. *Место пословиц как структурно-семантических образований в языке*. Автореферат диссертации кандидата филологических наук. Москва.
- Дубов 1993:** Дубов И. Т. Феномен менталитета: психологический анализ. – *Вопросы психологии*, 1993, № 5, 20–29.
- Жуков 1990:** Жуков В. П. *Предисловие к Словарю русских пословиц и поговорок*. Москва: Русский язык.
- Зализняк, Левонтина, Шмелев 2005:** Зализняк А., И. Левонтина, А. Шмелев. *Ключевые идеи русской языковой картины мира*. Москва: Языки русской культуры, 2005.
- Иванова 2006:** Иванова Е. *Мир английских и русских пословиц*, Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.
- Левин 1984:** Левин Ю. И. Провербиальное пространство. – В: *Паремнологические исследования*. Сб. статей ред. Г. Л. Пермякова. Москва: Наука, с. 108–126.
- Маслова 2006:** Маслова В. А. *Введение в когнитивную лингвистику*. Москва: Флинта Наука.
- Пермяков 1970:** Пермяков, Г. Л. *От поговорки до сказки*. Москва: Наука.
- Петрова 2006:** Петрова Р. С. *Лингвокультурологично съпоставително изследване на английски и български пословици*. Автореферат на дисертация за присъждане образователната и научна степен „доктор“. София.
- Сърл 1990:** Серль Дж. Р. Метафора. – В: *Теория метафоры*. Сост. Н. Д. Арутюнова. Москва: Прогресс, с. 307–341.
- Славянские древности 1999:** *Славянские древности*. Этнолингвистический словарь в 5-ти тт. под общей ред. Н. И. Толстого. Т. 2. Москва: Международные отношения.
- Телия 1996:** Телия В. Н. *Русская фразеология*. Москва: Языки русской культуры.
- Трубачов 2006:** Трубачев, О. *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя*. Москва: Издательство Академии СССР.
- Grzybek 1994:** Grzybek P. Foundation of semiotic proverb study. – In: *Wise words. Essays on proverb* ed. by W. Mieder. New York; Garland, 1994, vol. 3, № 2, pp. 151–174.
- Yankah 1994:** Yankah K. Do proverbs contradict? – In: *Wise words. Essays on the proverb* ed. by W. Mieder. New York: Garland, 1994, vol. 3, № 2, pp. 127–142.

Източници

- БЕР 1971:** *Български етимологичен речник*. Т. 1. София: Издателство на БАН.
- БМ 1994:** *Българска митология*. Енциклопедичен речник. Съставител Анани Стойнев. София: 7М+ЛОГИС.

- БТР 1973:** *Български тълковен речник*. София: Наука и изкуство.
Български притчи или пословици и характерни думи, събрани от П. Р. Славейков.
 София: Български писател, 1972.
- Българска народна поезия и проза*. Т. 7. *Предания, легенди, пословици и гатанки*.
 София: Български писател, 1983.
- Български пословици и поговорки*. Съставители Милко Григоров, Костадин Кацаров.
 София: Наука и изкуство, 1986.
- Ботев 1971:** Ботев Хр. *Събрани съчинения*. Т. 1. София: Български писател, с. 38.
- Вазов 2002:** Вазов Ив. *Стихотворения*. Велико Търново: Слово, с. 103–104.
- Влахов 1988:** Влахов С. *Съпоставителен речник на пословици, български, руски, английски, френски, немски, латински*. София: Ето.
- Геров 1975, 1976:** Геров Н. *Речник на българския език*. Т. 1, 2. София: Български писател.
- Дебелянов 1996:** Дебелянов Д. *Стихове*. София: Христо Ботев.
- Йовков 1983:** Йовков Й. *Събрани съчинения*. Т. 2. София: Български писател, с. 188–200, 257–267.
- Пелин 1977:** Пелин Е. *Съчинения в шест тома*. Т. 1. София: Български писател, с. 5–65.
- РБЕ 1984:** *Речник на българския език*. Т. 4. София: АИ „Марин Дринов“.
- Смирненски 1972:** Смирненски Хр. *Избрани творби в два тома*. Т. 1. София: Български писател.
- СР 1999:** *Старобългарски речник*. Т. 1. София: Валентин Траянов.
- ФРБЕ 1974–1975:** Ничева К. и др. *Фразеологичен речник на българския език*. Т. 1–2. София: БАН.
- Вестници:** „24 часа“ и „Труд“ от 04.05.2014, 05.05.2014, 08.05.2014; „Стандарт“ от 05.05.2014 и 07.05.2014; „Труд“ от 04.04.2014; „Знаме“, „Борба“, „Утро“, „Струма“, „Десант“, „19 минути“ от 03.04.2014, 04.05.2014, 05.05.2014, 08.05.2014.

Доц. д-р Мария Китанова
 Секция за етнолингвистика
 Институт за български език
 „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН
 Бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17,
 1113 София, България
 miyak@abv.bg

Assoc. Professor Mariya Kitanova, PhD
 Department of Ethnolinguistics
 Institute for Bulgarian Language, BAS
 52 Shipchenski prohod, Bl. 17,
 1113 Sofia, Bulgaria
 miyak@abv.bg